

Ernest Mandel: Liebman och leninismen

[Ur **Socialist Register** 1975, s 95-114.]

Lenins leninism¹ är ett viktigt och användbart verk. Det är väldokumenterat och hämtar stoff från ett imponerande antal fakta och citat, och inriktar sig på att krossa två myter – myten om Lenin som en makthungrig och hänsynslös politiker och egentlig föregångare till Stalins diktatur, och myten om Lenin som arbetarrörelsens ”snillrike ledare” som aldrig gjorde några misstag och aldrig ändrade sin linje.

Den första myten omhuldas av borgarklassen och småbourgeoisin (inklusive de socialdemokratiska ideologerna), och försöker använda Stalins brott för att misskreditera bolsjevismen och därmed den proletära revolutionen. Den andra myten omhuldas av byråkratin och har till funktion att utnyttja Lenins prestige för att försvara makthavarna i Moskva och Beijing. Båda dessa myter försöker förvränga sanningen, och är därmed – men inte bara därför – ett hinder för att öka det internationella proletariatets klassmedvetande och för kampen för socialismen. Liebman gör den historiska sanningen, och följaktligen även det arbetande folkets frigörelse, en tjänst när han raserar dessa myter.

I början av **Stat och revolution** påpekar Lenin hur det efter stora revolutionärers död ”görs försök att förvandla dem till menlösa helgon, så att säga kanonisera dem, ge deras namn en viss ryktbarhet för att 'trösta' de förtryckta klasserna och slå blå dunster i ögonen på dem, medan den revolutionära teorins innehåll urholkas och banaliseras och dess revolutionära skärpa avtrubbas.”²

Detta hände i stor utsträckning med Lenins eget verk. Men i **Lenins leninism** framträder en levande och i högsta grad revolutionär och inte ”avtrubbad” Lenin – det vill säga en Lenin som just därför att han besjålas av en järnvilja att verkligen leda sin klass till seger ibland tvekar och gör misstag, som mitt under oväntade händelser söker sig fram med hjälp av en teori som inte har färdiga svar på alla problem. Denna Lenin är mer sammansatt och motsägelsefull än den ondskefulla djävul som vissa ser och den felfria hjälte som andra ser, och befinner sig närmare verkligheten och – måste man tillägga – är betydligt mer mänsklig och tilltalande än de sagofigurer som ofta förs fram som ersättning.

Vi har inte plats för att räkna upp alla de punkter där Liebman bemödar sig om slå fast sanningen genom att samvetsgrant analysera källorna, och under denna analys definitivt ta hänsyn till historien, de sociala och ekonomiska sammanhangen, och de inblandade personernas politiska och ideologiska traditioner – med andra ord använda klasskampens teori så som detta utmärkta verktyg för att förklara historien förtjänar att användas. Generellt sett genomför han denna uppgift framgångsrikt.

Men det är inte den enda uppgift som Liebman föresatte sig när han skrev **Lenins leninism**. Som varje marxistisk historiker med självrespekt försöker han inte bara tolka hur viktiga fakta hänger samman och krossa legender och förfälskningar. Han försöker också *förklara*, och det är då han råkar ut för hur historien trasslar ihop sig med teorin. Det är oundvikligt när man försöker gripa sig an Lenin och leninismen ur en marxistisk synvinkel.

Obesvarade frågor

Är Lenins organisationsteori ansvarig för (eller delar den ansvaret för) nya sorters proletärt utanförskap? Var Lenin för att proletariatet eller partiet skulle utöva makten? Fanns det hos Lenin – om

1 På www.marxistarkiv.se.

2 Lenin, **Valda verk i 10 band**, bd 7, s 12.

än bara under revolutionen – en ”frihetlig” sida som stod i konflikt med en annan jakobinsk, eller helt och hållet diktatorisk sida hos hans teori? Bär Lenin därmed, om inte *hela*, så åtminstone ett visst ansvar för partiets och statens byråkratiska förfall? Fanns detta förfall dessutom oundvikligt ”inskrivet” i det ryska samhällets objektiva verklighet i början av 1920-talet, nämligen det sönderfall som hade drabbat proletariatet – först politiskt, sedan ekonomiskt, antalsmässigt och till och med socialt? Kunde det ryska proletariatet ha behållit den direkta makten trots att revolutionen inte snabbt segrade i väst? Var det objektivt möjligt med en seger för den proletära revolutionen – i låt oss säga Tyskland? Kunde den Kommunistiska internationalen bli en ledande revolutionär kraft inom proletariatet i väst och öst? Försvagade eller stärkte den det internationella proletariats politiska beväpning? Var, i ljuset av allt detta, den socialistiska revolutionen ett realistiskt projekt 1917, *som en proletär och socialistisk revolution*, eller var Lenin, som plötsligt hade ryckts med av ”trotskistiska” synder, *dömd* att grunda en stat och ett samhälle som var motsatsen till vad han tänkte sig att skapa, vilket mensjeviker har hävdade oavbrutet ända sedan 1917, och vilket så många nymensjeviker (som ibland dyker upp på de mest oväntade ställen) fortsätter att upprepa än idag?

Antingen ställer Liebman dessa frågor uttryckligen, eller så finns de indirekt i de olika kapitlen i hans bok. Det minsta man kan säga är att han inte ger några klara svar. Oftast ger han inga svar alls. Det finns således en slående likhet mellan Isaac Deutschers mästerliga biografi över Trotskij och Liebmans verk. Det är skrivet av en författare som i vissa avseenden betraktar sig som elev och efterföljare till Deutscher. Både Deutscher och Liebman är utmärkta historiker. Båda två snarar när de ställs inför avgörande teoretiska problem. Källan till dessa brister, för att inte säga misslyckande, i Liebmans analys ligger först och främst i hans obenägenhet att förena teoretiska bidrag, som trots att de synbarligen står i motsättning till varandra ofta utgör olika sidor hos en enda helhet. I slutet av sin bok betonar Liebman den synnerligen dialektiska karaktären hos Lenins tänkande. Han har naturligtvis rätt, även om man måste tillägga (och det stärker bara det han säger) att det inte går att säga att Lenin skaffade sig denna kvalité en gång för alla i sin ungdom: han erövrade den successivt i en fortgående process.

Ändå verkar Liebman ha en ganska förenklad syn på dialektiken. I allt väsentligt inskränker han den till motsatsernas enhet och motsättning, och deras övergående i varandra. Således låter hans slutgiltiga bedömning av Lenins organisationsteori så här:

I den stora debatten mellan anhängarna av organisationen och anhängarna av spontaniteten skulle en extrem luxemburgism, med en absolut tilltro till massornas egen frigörelse (en linje som Rosa Luxemburg för övrigt aldrig själv omfattade), kunna kallas den dialektiska motsättningens och övergångens ”första förhållande”. Och ”det andra förhållandet” skulle kunna vara den rent elitistiska partiuppfattning som blanquismen förkroppsligar bättre än leninismens till och med allra tidigaste former. Kan man i så fall inte hitta det ”tredje förhållandet” i utvecklingen av bolsjevikpartiet under revolutionens uppgångsfas 1917, före och efter oktober? Vid den tiden framstår partiet som en syntes. Drag från den ursprungliga bolsjevismen – dess disciplin, strävan efter sammanhållning, tendens till centralism, omsorg om effektivitet – smälte samman och samspelade med allt det som kännetecknar stora folkliga rörelser, det vill säga att utmana alla utifrån kommande organisationer, order uppifrån och till och med de mest revolutionära strategernas förutsägelser.³

Felet med denna ”syntes” är att den försöker förklara för mycket, och därmed förklarar väldigt lite. Det ”som kännetecknar stora folk rörelser” gäller inte bara den ryska revolutionen, utan också och i lika stor utsträckning de tyska och spanska revolutionerna, för att bara nämna några. Varför lyckades inte dessa revolutioner? Var ”drag från den ursprungliga bolsjevismen” ett ovillkorligt villkor för att den ryska revolutionen skulle segra, ett ovillkorligt villkor för denna ”syntes”? Men för att dessa drag ska kunna smälta samman och ”övergå” i varandra måste de först ha existerat.

3 Liebman, **Lenins leninism**, sid 356-57.

Hade alltså Lenin rätt mot mensjevnikerna och Rosa Luxemburg under diskussionen 1903-04? Varför ska man i så fall som mensjevnikerna gör anklaga honom för blanquism? Och om Lenins ”extrema sekterism” 1908-12 visade att denna anklagelse trots allt var riktig – det vill säga om han gjorde fel i att prägla in dessa ”drag” hos bolsjevismen - blev det faktum att han hade fel 1903 eller 1910 en förutsättning för att han skulle få rätt 1917, med andra ord en förutsättning för revolutionens seger? Vi kommer att se att Liebmans ”dialektik” förvirrar mer än den klargör.

Som Marx anmärkte i sin kritik av Ricardo, och som Hegel redan hade betonat, blir i själva verket inte tänkandet riktigt dialektiskt förrän det lär sig att *upptäcka de förmedlingar* – de mellanliggande länkar – som *uttrycker motsättningarna*, istället för att ställa förmedlingarna sida vid sida och med hjälp av denna placering få dem att ”övergå” i varandra. Svagheten i Liebmans analys är att hans förklaring av leninismen och den process där den ryska revolutionen först reste sig och därefter började förfalla saknar dessa mellanliggande länkar. Men det är bara dessa länkar som kan hjälpa oss att göra en *sammanhängande* tolkning av något som annars riskerar att se ut som en slumpartad mosaik av ”motsägelsefulla faktorer”. När man hittar dessa förmedlingar så upphör ”motsatsernas enhet”, motsättningen mellan dem och deras övergång i varandra att bara vara något som man iakttar – de blir *förståeliga*, och motsvarar den inre logiken i den helhet man analyserar.

Varför gick Lenin från ”proletariatets och böndernas demokratiska diktatur” till Aprilteserna, det vill säga till teorin om den permanenta revolutionen?

Jag ska illustrera det jag har sagt med fyra exempel, som hänger samman med fyra viktiga sidor hos leninismens ”problematik” och fyra viktiga frågor som Liebman ställer.

Liebman slår helt riktigt fast att den strategi som Lenin höll fast vid i **Socialdemokratins två taktiker**, i strid mot både mensjevnikerna och Trotskij, var att man med hjälp av ett revolutionärt förbund mellan proletariatet och bönderna skulle genomföra en borgerligt demokratisk revolution i Ryssland, mot borgarklassen. Revolutionen skulle leda till *borgerlig demokrati*, det vill säga en borgerlig stat och utvecklingen av en *kapitalistisk* ekonomi.⁴ Men han har fel när han förmodar att tanken att försöka genomföra en borgerlig revolution mot borgarklassen på något sätt var förvånande ur marxistisk synvinkel. Engels hade i själva verket förklarat den franska revolutionens seger 1789 på just detta sätt. Under den revolutionen var den jakobinska småbourgeoisins revolutionära diktatur mot storbourgeoisien *nödvändig* för att den borgerligt demokratiska revolutionen skulle kunna fullbordas. Lenin hänvisar faktiskt till just detta historiskt likartade exempel.

Men vilka var de ”avgörande” förmedlingarna i Lenins argument? För det första att småbourgeoisin på landsbygden kunde utgöra en självständig politisk kraft, och *som sådan* kunde *föreninga sig* med proletariatets parti. På det politiska planet var det denna, och endast denna, faktor som gjorde att man måste bibehålla den *borgerliga* demokratin. För det andra att jordbruksrevolutionen skulle leda till uppkomsten av en modern kapitalism både på landsbygden och i städerna: alltså att det fanns utrymme på världsmarknaden för en fullt utvecklad rysk kapitalistisk industri i stor skala, som skulle utvecklas organiskt på samma sätt som i Storbritannien, Belgien, Frankrike och Tyskland.

Ända fram till Första världskriget grundade sig faktiskt Lenins förväntningar på ett val mellan en kapitalistisk jordbruksutveckling enligt ”preussisk” modell (vars grundval var jordägande i stor skala) och en kapitalistisk jordbruksutveckling enligt ”amerikansk” modell (vars grundval var att små och medelstora jordbrukare ägde jorden). Uppenbarligen var det bara den andra utvecklingslinjen som kunde garantera en inre marknad som var tillräckligt stor för att den kapitalistiska industrin skulle kunna växa organiskt. När vi inser dessa mellanliggande länkar i Lenins analys, så framstår *Aprilteserna* inte längre som en snilleblixt eller enbart resultatet av ett ”tryck” från

4 **Ibid**, sid 52.

massorna eller händelserna, utan de kan betraktas som resultatet av en förändrad analys som hänger samman med utvecklingen av hela Lenins tänkande. Genom en fördjupad studie av imperialismen drog Lenin å ena sidan slutsatsen att den ryska kapitalismen, inom ramen för en världsmarknad som hade nått sitt monopolkapitalistiska stadium, var dömd att även fortsättningsvis domineras av det internationella finanskapitalet, och därmed måste förbli hämmad, stympad och underutvecklad, med en reaktionär och barbarisk statsmakt. Genom att studera böndernas politiska roll under *samtliga moderna revolutioner* drog han å andra sidan slutsatsen att det aldrig hade funnits och aldrig kunde uppstå några verkligt oberoende bondepartier – att det var böndernas lott att alltid följa någon av städernas grundläggande klasser:

Vi vet av egna erfarenheter – och om vi betraktar modern tid, säg de senaste 150 åren, så bekräftar revolutioner över hela världen att resultatet överallt alltid har blivit detsamma: små-bourgeoisin i allmänhet och bönderna i synnerhet har inte lyckats i sina försök att förverkliga sin styrka och styra ekonomin och politiken på sitt eget sätt. De måste följa antingen proletarietets eller kapitalisternas ledarskap – för dem står ingen medelväg öppen. Den som tror på en medelväg är en tom drömmare. Det finns mycket politik, ekonomi och historia som bevisar det... När proletariatet inte klarade av att leda revolutionen, följde denna kraft alltid borgarklassens ledarskap.⁵

I förbigående sagt förstod inte heller Mao Zedong denna ”dialektiska syntes” och dess nödvändiga förmedlingar (klasskaraktären på den stat som arbetarnas och böndernas förbund leder fram till, karaktären på det parti som leder revolutionen) när han i sin artikel ”Ny demokrati” från januari 1940 försökte försvara uppfattningen om en stat, kallad ”ny demokrati”, som varken skulle vara borgerlig eller proletär, utan skulle företräda ”flera revolutionära klassers gemensamma diktatur”.⁶ I praktiken fick denna tes ingen inverkan på den kinesiska revolutionens utveckling: men fick däremot den olycksaliga Aidit att tro att Sukarnos *borgerliga* republik, med sin *borgerliga* stat och *borgerliga* armé, förkroppsligade den ”nya demokrati” som ”Mao Zedongs tänkande” förkunnade. Denna katastrofala vanföreställning, värdig en ”tom drömmare” som Lenin sa, kostade honom livet, tillsammans med femhundra tusen indonesiska kommunister. Det hade varit bättre om han en gång för alla hade insett den svängning som Lenin gjorde 1917, och hade förstått de djupgående teoretiska orsakerna till den.

Så fort analysen hade förändrat dessa två mellanliggande länkar, blev slutsatsen självklar. För att kunna segra kunde den ryska revolutionen inte ta formen av ett förbund mellan ett proletärt parti och ett bondeparti, utan av att proletariatets tog makten med stöd från fattigbönderna och genom att neutralisera mellanbönderna. Proletariatets maktövertagande innebär proletariatets diktatur, sovjetisk (proletär) demokrati och inte längre borgerlig demokrati. Det visade sig att lösandet av den ryska revolutionens borgerligt demokratiska uppgifter var olösligt sammanbunden med lösandet av de socialistiska uppgifterna.

Det kunde inte växa fram en avancerad, liberal, demokratisk kapitalism i Ryssland. Antingen skulle proletariatet segra revolutionärt och med hjälp av den internationella revolutionen utvecklas i riktning mot socialismen, eller så skulle kontrarevolutionen segra och leda till fortsatt underutveckling och efterblivenhet, avbruten jordbruksrevolution och en tunn industriell fernissa vars tjocklek skulle bero på det inbördes förhållandet mellan nationella och internationella krafter.

Övergången från Lenins första till andra strategi var alltså inte resultatet av någon ”syntes” mellan ”motsägelsefulla element”, utan av att hans analys förändrades. Det är de mellanliggande länkarna som är avgörande för att förklara denna förändring – som i ljuset av historien efter 1914 dessutom

5 Lenin, ”Tal inför transportarbetarnas allryska kongress” 27 mars 1921, **Collected Works**, band 32, s 277-78. Samma tanke uttrycktes tidigare i t ex ”Om författningsillusioner”, **Valda verk i 10 band**, bd 6, 268, och ”Ur en publicists dagbok: Bönder och arbetare”, 11 september 1917, **Collected Works**, bd 25, s 277.

6 Mao Zedong, **Selected Works**, bd III, Lawrence & Wishart, 1954, s 119.

har visat sig vara helt berättigad.

Förtrupsorganisationen och arbetarklassen: ännu en mellanliggande länk

Något liknande visar sig när vi försöker förstå hur Lenins organisationsuppfattning ”utvecklas”. Liebman följer Plechanovs, Axelrods, Trotskijs och Rosa Luxemburgs kritik från 1903-04, och gör misstaget att betrakta den centralisering som Lenin förespråkade som enbart en funktion av de ”underjordiska” förhållanden och polisförtryck som rådde i Ryssland på den tiden.⁷

Då glömmen han först och främst bort att de historiska rötterna till Lenins organisationsteori ingalunda var ryska, utan tyska – eller mer exakt österrikisk-tyska: de gick tillbaka till det österrikiska socialdemokratiska partiets Heinfeld-program, till Viktor Adler och Kautsky. Jag anser det stå bortom allt tvivel att Lenin var starkt påverkad av en artikel av Kautsky i *Die Neue Zeit*, som han läste kort innan han skrev **Vad bör göras?**.

Vidare glömmen han bort att Lenin i grund och botten förespråkade en *politisk* och inte en organisatorisk centralisering, och han missförstår dess djupa teoretiska innebörd. Arbetarmassornas spontana aktivitet handlar alltid om omedelbara problem. *Under normala tider* rör dessa omedelbara problem sidor hos den samhällsekonomiska och politiska verkligheten som inte direkt utmanar den kapitalistiska regimen karaktär (”omedelbara krav”). Dessutom är de spontana rörelserna nästan oundvikligen från början uppsplittrade, och bestäms av de speciella egenskaperna hos en arbetsplats, industribransch, stad eller distrikt. Massornas uppnår sin medvetenhet med hjälp av erfarenheter de gör i handling. Uppsplitrade handlingar kan bara leda till ett uppsplittrat medvetande. Men ett *klassmedvetande* uppstår just genom att man överskrider allt som är korporativt, inskränkt, delvis och ofullständigt i det arbetande folkets medvetande. Syftet med den politiska centraliseringen är således framförallt att *smälta samman och förena* arbetarnas splittrade och lösryckta erfarenheter av handling, för att forma samlade erfarenheter så att bredast möjliga kretsar inom arbetarklassen kan uppnå ett *klassmedvetande* i ordets djupaste bemärkelse. Det handlar inte om att ”kväva” spontaniteten, utan att förena de spontana handlingarna i ett övergripande revolutionärt projekt.

Även om arbetarnas omedelbara, grundläggande och spontana handlingar oundvikligen kännetecknas av att vara uppsplittrade (och där ”ekonomismen” bara är en sida) och leder till ett uppsplittrat medvetande (”tradeunionistiskt medvetande” som Lenin kallar det), så gäller det bara under *normala tider*. En revolutionär period kännetecknas just av att massornas omedelbara mål nu utgörs av gemensamma aktioner mot regimen. Eftersom massornas medvetande får sin näring från stormiga kollektiva aktioner, så kan under sådana förhållanden detta medvetande snabbt utvecklas till ett klassmedvetande på en mycket hög nivå. När vi har insett denna ”förmedling”, så förstår vi att det egentligen inte finns någon motsättning mellan Lenins poäng i **Vad bör göras?**, att arbetarna spontant bara kan uppnå ett tradeunionistiskt medvetande, och Lenins förbluffade utrop under 1905 års revolution att ”arbetarna spontant är socialdemokratiska” (med andra ord antikapitalistiska). När man förstår den ”mellanliggande länken”, så inser man att det bara är två sidor av samma helhet.

Således var det bara *formen* för den partcentralisering som Lenin förespråkade 1902, som påverkades av de ”underjordiska” förhållandena, tsarismens karaktär, och så vidare.⁸ *Innehållet* är politiskt

⁷ Liebman, *ibid*, sid 12, 17, 22.

⁸ För att vara fullständiga, och rättvisa mot Lenin, bör man tillägga: (1) att han i **Vad bör göras?** hade sagt att en underjordisk organisation av yrkesrevolutionärer enligt hans uppfattning inte på något sätt stod i motsättning till massornas spontanitet, utan tvärtom skulle stimulera denna spontanitet, att spontaniteten inte skulle ”minska” utan snarare ”bli starkare” och ”vinna” på det. (**Valda verk i 10 band**, bd 2, s 125); och (2) att han redan i **Vad bör göras?** släppte fram en aning av den ”frihetliga demokrati” som Liebman talar om, när han tittade framåt mot den tidpunkt då rörelsen skulle lämna den hemliga tillvaron, och skrev att det inte bara skulle leda till en strikt tillämp-

och nära knutet till frågan om hur arbetarnas klassmedvetande uppstår. Leninismen är i själva verket huvudsakligen ett försök att lösa den ”marxismens paradox” som Marx och Engels aldrig besvarade: hur uppstår, utvecklas och förfinas proletariats klassmedvetande under den konkreta verklighet som de kapitalistiska förhållandena och borgarklassens ideologiska herravälde utgör?

Idén om en förtrupsorganisation motsvarar dessutom en materialistisk analys av arbetarklassens struktur och kampens förlopp. Det moderna proletariats är inte homogent, varken till sitt ursprung, sina funktioner, eller sin ersättning (levnadsstandard), och inte heller i vilken omfattning det är genomsyrat av borgerlig ideologi. Denna skiktning av arbetarklassen har givetvis betydelse för hur snabbt klassmedvetandet utvecklas och vilka former det tar. Inte heller försiggår arbetarnas kamp, som är klassmedvetandets huvudsakliga källa, på ett rätlinjigt sätt. Den har sina upp- och nedgångar (åtminstone när det rör sig om kamp i lite större skala). Denna fluktuerande karaktär går att bekräfta empiriskt, även om marxister inte har studerat det på ett tillfredsställande sätt.

Av allt detta följer att proletariats aktivitet, i synnerhet dess politiska aktivitet, också kommer att variera. Det är faktiskt en av de viktigaste slutsatser som går att dra av Liebman bok vad gäller det ryska proletariats under det kvarts sekel som förflöt mellan det ryska socialdemokratiska partiets grundande och Lenins död.

Ett parti som grundas på ”pappers”medlemmar som bara betalar avgifter (det enda alternativet till den leninistiska modellen) kommer följaktligen under långa perioder att vara *ett parti av passiva medlemmar*. Alla som har erfarenheter av denna sorts ”masspartier” vet att ledarna har mycket lättare att manipulera dem, och de har en mycket större benägenhet att byråkratiseras än förtrupsorganisationer, där kraven på medlemmarnas aktiva engagemang och det strikta ideologiska urvalet av medlemmar minskar glappet mellan ”ledarna” och ”gräsrotterna” avsevärt. Det skapar villkor för att det kan uppstå en likhet mellan partimedlemmarna som inte bara är formell utan ändamålsenlig, och på så sätt möjliggör en ökad intern demokrati. Av detta skulle man kunna dra den logiska slutsatsen att den leninistiska organisationen i grund och botten är mer demokratisk och bättre vaccinerad mot byråkratisering och demagogi än socialdemokratiska och anarkistiska organisationer – vilket givetvis inte innebär att den är *helt* immun. Bekräftar inte de historiska erfarenheterna denna skenbart oväntade slutsats?

Den syntes som trugas på oss är således mycket mer ”värtalig” än vad Liebman tänker sig. Under normala tider kan det högsta proletära klassmedvetandet, det vill säga den marxistiska teorin som har införlivat erfarenheterna från 200 års klasskamp, inte personifieras utanför en begränsad förtrupp. Att förneka det vore att överdrivet idealisera det proletära livets verklighet och den kapitalism som skapar den. Förtrupsorganisationens viktigaste funktion är att hjälpa så stora massor som möjligt att inleda en kollektiv frigörelsekamp, som bara kan komma till ett avgörande under revolutionära kriser. Under sådana kriser blir massorna till sin majoritet ”tillgängliga” för ett revolutionärt klassmedvetande. Större delen av dem kan ansluta sig till förtrupspartiet.

Men det sker inte automatiskt eller under vilka förhållanden som helst. Det förutsätter att förtrupspartiets kadrer *dessförinnan* har skaffat sig en närvaro bland arbetarna: bara då kan partiet bli en *möjlig* ledare för klassen. Det kräver en korrekt strategi och taktik, som politiskt kan övertyga arbetarnas majoritet. Det kräver en tradition av politiska initiativ och aktioner som förbereder massorna för den revolutionära anstormningen och gör förtrupsorganisationen trovärdig som proletariats möjliga ledare. Vi kan nu inse varför ”bolsjevismens drag” 1917 kunde smälta samman med de ryska massornas revolutionära glöd: dessa element var delar av det redan tillämpade leninistiska

---

ning av ”valbarheten” utan också att ”varje enskilt steg” som partikadrerna tog skulle underställas ”kontroll” av hela partiet och proletariats i sin helhet. (**Ibid**, sid 138.) Under diskussionen använde Lenin utan tvekan extrema formuleringar, men det berodde på att han var tvungen att ”böja käppen” åt ett visst håll, som han själv senare förkunnade. Men i grund och botten innehöll Lenins organisationsteori dessa element ända från början, även om den förvisso berikades och mognade under de två årtionden som skilde *Vad bör göras?* från ”**Vänsterismen**”: **kommunismens barnsjukdom**.

organisationsbegreppet, och var de mellanliggande länkar, förutan vilka detta begrepp inte skulle ha skapat ett parti som ledde det ryska proletariet till seger, utan istället skulle ha skapat en kraftlös sekt.

Än mer, vi kan hitta ytterligare en ”mellanliggande länk”, som utgör den teoretiska grunden för detta organisationsbegrepp. Proletariatets skiktning är inte bara ”sociologisk”, utan även intellektuell, moralisk och politisk. De arbetare som utgör förtruppen i fabriker och kontor är resultatet av en process av ”naturligt urval”. De är de första som går ut i strid, de som bäst bedömer möjligheterna till seger, har störst förmåga att agera som ”ledare av män”, och kliver fram som drivande kraft i strejker och demonstrationer. Deras ideologiska utveckling återspeglar *alla* de motsägelsefulla omständigheter som bestämmer uppkomsten av proletariatets klassmedvetande. Ibland kan de inskränka sig till angelägenheter som rör den fabrik de arbetar på. Andra gånger kan deras intresse för klasskampen i sin helhet (nationellt och internationellt) vidgas och utvecklas betydligt. Ibland blir de politiskt inskränkta, andra gånger visar de sig vara politiskt klarsynta. Uppbygget av *arbetarklassens* förtrupp*parti* innebär i grund och botten att smälta samman programmet och de kadrer som personifierar programmet med detta skikt av arbetare. Här nådde Lenin sina allra största framgångar, särskilt 1905-07 och 1912-14. Tack vare dessa framgångar kunde de bolsjevikiska *arbetarna* så tidigt som under februarirevolutionen 1917 spela en avgörande roll på fabriker. Det var därför Lenin, trots ”gammalbolsjevikernas” motstånd, kunde få sina *Aprilteser* antagna så lätt: han gav egentligen bara på ett klart sätt uttryck för vad dessa *bolsjevikiska arbetare* hade krävt ända sedan februarirevolutionen. Och eftersom denna ”mellanliggande länk” hade försvunnit 1922-23 slutade Lenins sista strid mot byråkratin och Stalin i nederlag.⁹

Världsrevolutionens omöjlighet eller fördröjning

Liebman visar helt klart¹⁰ hur fjärran Lenin var från tanken på ”socialismen i ett land”, och det är en av hans boks största förtjänster. Han visar också att Kommunistiska internationalens födelse inte berodde på att några få romantiska ryska ledare var fångade i sina egna revolutionära planer, och närde ”drömmar om en världsrevolution”, utan att den tvärtom återspeglade de djupgående politiska skillnader som hade uppstått efter 1914 (jag skulle vilja säga att de hade existerat i embryonal form ända sedan 1905-06) inom hela arbetarrörelsen, inom arbetarklassen över hela världen. Men därefter kastar han sig in i en analys som bara ställer upp händelseutvecklingens motsägelsefulla delar mellan 1917 och 1923 jämte varandra, och kan i och med det inte ge någon verklig förklaring till vad som hände. Han drar slutsatsen att Kommunistiska internationalens ”russifiering” berodde på ”den ryska revolutionens isolering”, att ”russifieringen” var avgörande för att Komintern misslyckades, och att det enda leninismen kunde ha gjort för att rätta till detta skulle ha varit att ”hålla den i schack” (med hjälp av ”internationalistisk vaksamhet”) ”medan man väntade på den händelse som definitivt skulle sätta stopp för den, nämligen att det revolutionära Rysslands isolering bröts, det vill säga att den rörelse som berättigade Kommunistiska internationalens existens spred sig.”¹¹ Därmed kan han inte svara på den avgörande frågan: *varför* spred sig inte denna rörelse?

Denna fråga har besvarats på två fundamentalt olika sätt. Det ena svaret, som 1917 bara fördes fram av socialdemokraterna, men som från och med 1920-21 togs upp av praktiskt taget alla strömningar

9 Av detta kan man dra slutsatsen att en ”leninistisk” organisation i sig själv varken är en *tillräcklig* garanti för revolutionens seger eller en garanti för att proletariatet, inklusive de utvecklade arbetarna, har en hög aktivitetsnivå. För mig förefaller detta vara utom all diskussion. Det är närmast självklart att ett revolutionärt *arbetarparti* inte kan ha en hög aktivitetsnivå under en period när revolutionen befinner sig *på nedgång* och massorna är passiva. Men det innebär inte på något sätt att ett sådant parti inte är ett *nödvändigt* villkor för proletariatets seger under en fas där revolutionen är *på uppgång*, eller att det inte kan ”fånga upp” de långsiktiga effekterna av reträtter och nederlag, genom att garantera att rörelsens teoretiska tillgångar och ett visst minimum av kadrer som förkroppsligar dessa tillgångar fortlever – vilket avsevärt underlättar revolutionens uppgång när den så småningom kommer.

10 Liebman, **op cit**, sid 283-90.

11 **Ibid**, sid 331.

inom arbetarrörelsen fränsett leninisterna, hävdar att tanken på en ”världsrevolution”, som man hade trott skulle äga rum i slutet av Första världskriget, var objektivt orealistisk och därmed en utopi. En mer seriös och ”marxistisk” variant på detta svar grundade sig på tesen att de objektiva villkoren för en socialistisk revolution ännu inte var mogna, att kapitalismen fortfarande förfogade över enorma reserver, resurser och förmåga att utvidga sig i världsskala, att det först när kapitalismen ekonomiskt föll samman i världsskala skulle uppstå förutsättningar för en segerrik internationell proletär revolution, att den internationella arbetarklassen var långt ifrån att ha uppnått den organisationsgrad, och de kulturella och tekniska förberedelser som krävdes för att kunna ta över ledningen av samhället, och så vidare.

Det andra svaret fördes 1920-21 fram av Kommunistiska internationalens ledare, med Lenin och Trotskij i spetsen, och förfinades senare av Trotskij och Fjärde internationalen. Detta svar skiljer mellan den *epok* som startade med Första världskriget, och som inledde det kapitalistiska produktionssättets historiska nedgång som objektivt möjliggör och nödvändiggör en internationell socialistisk revolution, och de revolutionära *situationer* som inte har existerat jämt och ständigt på varje kontinent eller i varje land ända sedan 1914, men som uppträder *periodvis* i det ena landet efter det andra. Enligt denna uppfattning har den socialistiska revolutionen stått ”på dagordningen” i väst (och i öst) sedan 1914 *i samma mening* som revolutionen stod ”på dagordningen” i det tsaristiska Ryssland från och med slutet av 1800-talet – det vill säga att den periodvis var möjlig. *Men det var just denna överföring av ”revolutionens aktualitet”* (som var grundvalen för Lenins hela politiska uppfattning) *i europeisk och världsskala som låg bakom och teoretiskt rättfärdigade bildandet av Kommunistiska internationalen*. Om det inte hade funnits några revolutionära framtidsutsikter och den därav naturliga slutsatsen att ihärdigt och ständigt arbeta för att förbereda massornas förtrupp på denna möjlighet, så hade skapandet av kommunistpartierna och en Kommunistisk international varit ett oberättigat äventyr:

Vi [de revolutionära marxisterna] står nu inför följande alternativ [skrev Lenin 1915]: antingen är vi verkligt och uppriktigt övertygade om att kriget skapar en revolutionär situation i Europa, och att den imperialistiska periodens alla ekonomiska och samhällspolitiska omständigheter leder till en proletär revolution – och i så fall är vi förpliktigade att förklara för massorna att revolutionen är nödvändig, uppmana till den, skapa de nödvändiga organisationerna, och oförskräckt och ytterst konkret tala om den våldsamma kampens olika metoder och ”teknik”. Denna plikt är inte beroende av om revolutionen är stark nog, eller om den kommer att uppstå efter det första eller andra imperialistiska kriget, etc. Eller så är vi inte övertygade om att situationen är revolutionär, och i så fall är det meningslöst att tala om ett krig mot kriget. I så fall är vi i själva verket nationellt liberala politiker av samma sort som Südekum-Plechanov eller Kautsky.¹²

En sådan analys innebär naturligtvis inte att man passivt kan ”vänta” på revolutionerna. Den betyder att man ska bygga partier som ihärdigt arbetar för att förbereda dem, göra dem mer effektiva och öka deras chans att segra. Det var i denna anda som Kommunistiska internationalen grundades. Skillnaden mellan stalinismen, som drog sig tillbaka för att ”försvara den sovjetiska fästningen” (”socialismen i ett land”), och leninismen är följaktligen inte kvantitativ (att dra sig tillbaka lite eller mycket) utan kvalitativ. På det internationella planet stod leninismen för ett envist och oavbrutet arbete för den socialistiska revolutionen, *oberoende* av de omedelbara resultaten (man ville inte på ett konstgjort sätt försöka ”provocera” fram den eller ”exportera” den – sådana dumheter förespråkade aldrig Lenin eller Trotskij), och för att gripa varje möjlighet att gynna revolutionens ankomst och seger. Leninismen kunde leva sida vid sida med sovjetstatens diplomatiska arbete, som utnyttjade alla möjligheter att ”splittra fiendens styrkor”. Men det kunde aldrig betyda att man skulle *underordna* Kommunistiska internationalen och uppbygget av *revolutionära* partier

12 Lenin, ”De revolutionära marxisterna vid den internationella marxistiska konferensen 5-8 september 1915”, *Collected Works*, bd 21, s 300.

över hela världen under det diplomatiska arbetets (verkliga eller, oftast, inbillade) behov. Att i detta avseende kalla den djupa sprickan mellan stalinism och leninism för ett "misslyckande" är därför helt otillräckligt.

Precis som 1914 står i själva verket en marxist som Liebman även idag inför ett begränsat antal möjligheter. Antingen (1) kan inte kapitalismen störtas i väst (eller förtjänar inte att störtas) därför att den fortfarande är för stark, etc, eller så (2) kan man gradvis avskaffa kapitalismen i väst med hjälp av reformer, eller så (3) drabbas kapitalismen periodvis av revolutionära kriser som gör det möjligt att störta den. Att den tredje möjligheten fortfarande inte har förverkligats beror på subjektiva orsaker. Leninismens "splittring av arbetarrörelsen", eller den leninistiska "sektismen", eller "leninismens kvävande av massornas spontanitet", skulle kunna tas med bland de subjektiva orsakerna till de proletära revolutionernas nederlag i väst. Men i så fall måste vi fråga oss varför det spanska proletariatet, med sin glödande spontanitet, inte lyckades gripa makten i juli-augusti 1936, då både de verkliga leninisterna och de utklädda leninisterna (kommunisterna) hade ett helt försumbart inflytande inom proletariatet. Eller skulle det kunna vara så att (4) fördröjningen av de proletära revolutionerna i väst faktiskt har subjektiva orsaker, till mycket stor del på grund av att Kommunistiska internationals förfall har lett till en *fördröjd tillämpning av leninismen*? Historien har ännu inte fällt sin dom över de revolutionära marxisternas förmåga att bygga leninistiska partier självständigt från och i motsättning till den sovjetiska byråkratin. Jag tycker att det är märkligt att Liebman lyckas undvika att uttala sig för något av dessa fyra möjliga svar. Jag betvivlar att han skulle kunna välja något av de tre första. Är hans vägran att välja det fjärde svaret ett rättfärdigande av en vägran att engagera sig?

Arbetarstaten och byråkratisk degeneration

Kan kommunistpartiernas förändrade roll förklaras med behovet att försvara Sovjetunionen? Offrade Stalin den internationella revolutionens intressen för sovjetstatens intressen? Denna tes kan se tilltalande ut, men den klarar inte en kritisk analys. Hitlers maktövertagande, Francos seger, den franska arbetarklassens nederlag när den var så nära seger 1936 – hur och varför skulle dessa händelser tjäna sovjetstatens intressen? Ledde de inte snarare till att sovjetstatens fiender kunde samla Europas samtliga ekonomiska och militära resurser för angreppet 1941, ett angrepp som drev Sovjetstaten till sammanbrottets rand?

Att förklara händelseutvecklingen med en mans onda snille, eller med avvikelser i ett politiskt system – för att inte tala om att förklara det med de "frön till diktatur" som påstås finnas inneboende i det leninistiska organisationsbegreppet – är lika oförenligt med marxismen som att förklara det med "personkulten" och dess resultat. Det rör sig om händelser som förändrade ödet för hela klasser och hela folk. Hur kan man låta bli att söka en *social* förklaring till omvälvningar som fick så stora konsekvenser?

Men den struktur som Liebman har givit den andra hälften av sin bok (det vill säga delarna III och IV) gör det svårare om inte omöjligt att få till stånd denna förklaring. Han börjar med att analysera staten, fortsätter sedan med partiet, och slutar med en analys av det sovjetiska samhället, innan han går vidare med att undersöka Sovjetunionens utrikespolitik och Kommunistiska internationals. Det hade varit mer i linje med den marxistiska metoden att börja med samhället, för att på så sätt ställa det samhällsfenomen, nämligen den sovjetiska byråkratins uppkomst, som är en avgörande faktor i samtliga de processer som Liebman analyserar, i centrum för sin förklaring.

Visserligen nämner Liebman det i förbigående. Han hänvisar till den envisa, nästan desperata kamp som Lenin förde mot byråkratin under de sista åren av sitt liv. Han glömmer heller inte att uppmärksamma den definition av sovjetstaten som Lenin formulerade så tidigt som 1921: en arbetastat med byråkratiska förvrängningar. Men där avslutar han i stort sett diskussionen av det som borde ha varit det viktigaste ämnet i denna del av hans bok, nämligen att förklara de förändringar som ägde rum i

Sovjetunionen strax innan och strax efter Lenins död.

Och ändå räcker det att läsa Lenins egna skrifter, och inte ens bry sig om Trotskijs analys, för att fullt ut inse fenomenets sociala karaktär. Eftersom det kapitalistiska ägandet hade avskaffats så bestod byråkratin av statens och ekonomins alla professionella administratörer: *professionella* administratörer, med andra ord administratörer åtskilda från den stora massan av producenter, som inte spelade (eller hade slutat att spela) någon administrativ roll. En arbetarstat med byråkratiska förvrängningar var alltså en stat där administrationen av staten och ekonomin gradvis övergick från proletariatet till byråkratin. En byråkratiskt degenererad arbetarstat är en stat där arbetarklassen institutionellt har uteslutits från administrationen, där byråkratin har skaffat sig ett faktiskt monopol över administrationen med hjälp av ett antal institutioner och lagar. Med tanke på Rysslands samhällsekonomiska läge (landets efterblivenhet, dess isolering i en kapitalistisk värld, de underutvecklade produktivkrafterna, bristen på konsumtionsvaror, den låga levnadsstandarden, etc) var det oundvikligt att privilegier i fråga om maktutövningen och materiella privilegier i fråga om konsumtionen skulle livnära, stärka och bestämma varandra.

Liebman avvisar inte denna definition. Inte heller avvisar han den traditionella marxistiska definitionen av byråkratin: den är ingen ny klass (och förvisso ingen ny borgarklass) utan ett *privilegierat socialt skikt inom proletariatet* (eller, om man vill använda detta fruktansvärt barbariska uttryck, ett ”småförborgerligt” skikt) – vilket förklarar varför den trots allt är trogen det kollektiva ägandet av produktionsmedlen och den planerade ekonomin, samtidigt som dess samhälleligt okontrollerade diktatur undergräver planekonomins grundvalar. Sovjetunionens historia efter Lenins död kan till stor del förklaras i termer av denna motsägelsefulla natur hos byråkratin.

Men genom att föra in denna sociala faktor först halvvägs genom bokens andra hälft,¹³ så gör han den så att säga bara till en marginalanteckning, istället för att ställa den i centrum för sin analys. Istället för att visa vad som hände med sovjetstaten efter byråkratins uppkomst, nöjer han sig med att i förbigående nämna¹⁴ partiapparatens ”allt större sammansmältning” med statsapparaten. Hela argumentet ställs på huvudet: proletariatets gradvisa försvagning leder till att det blir alltmer politiskt passivt, vilket i sin tur leder till att byråkratin utövar makten.

Återigen saknas den mellanliggande länken. Proletariatets försvagning 1920-21 gjorde utan tvivel att den *förvrängning* av arbetarstaten som Lenin nämnde blev oundviklig.¹⁵ Men det som hände därefter var inte en oundviklig följd av denna inledande situation. Det enda man kan säga är att situationen var fylld av faror – och det insåg Lenin nästan med en gång. Det var inte oundvikligt att proletariatets sjunkande antal och minskande ekonomiska betydelse skulle fortsätta. Mellan 1922-23 och 1925-26 ökade faktiskt antalet lönarbetare med 50%, och ökningen kunde ha gått ännu snabbare. Det var inte oundvikligt att denna numerära ökning skulle åtföljas av en kronisk arbetslöshet.

Det var inte oundvikligt att denna ökning inte skulle leda till att den politiska aktiviteten återuppstod. Med andra ord var det inte oundvikligt att de objektiva villkor som existerade i Ryssland 1920-21 skulle innebära att de ”byråkratiska förvrängningarna” övergick till ”byråkratisk degenerering”. Det berodde på en samverkan mellan dessa villkor och *den roll som den subjektiva faktorn spelade*, det vill säga det bolsjevikiska ledarskapet och partiet.

13 Se i synnerhet Liebman, **op cit**, sid 252-55, 280-81.

14 **Ibid**, sid 216.

15 Det är en å ena sidan fullständig självmotsägelse att säga att den objektiva försvagning av proletariatet som inbördeskriget hade medfört var en grundläggande orsak till de förändringar som proletariatets diktatur genomgick under inbördeskriget, och å den andra att bolsjevikerna bidrog till dessa förändringar genom terrorn, ”militariseringen”, och så vidare, vilka bara var motåtgärder och medel för att få övertaget under samma inbördeskrig. Liebman medger att det i slutet av inbördeskriget, och efter alla dessa förvrängningar, 1920-21 skedde en sorts utbrott av fria diskussioner och utmaningar underifrån, speciellt under ”fackföreningsdiskussionen”. Bolsjevikerna hade alltså *inte* ödelagt proletariatets subjektiva resurser och egenaktivitet: långt därifrån.

Om denna subjektiva faktor hade ingripit på rätt sätt så kunde händelseutvecklingen ha ändrats. Det hade varit fullt möjligt att öka industrialiseringstakten efter 1923-24, och på så sätt ha påskyndat proletariats tillväxt och ökat antalet anställda – om man hade antagit vänsteroppositionens förslag. Man hade kunnat göra det på bekostnad av NEP-männen och kulakerna, det vill säga utan att sänka arbetarnas och fattigböndernas levnadsstandard, utan tvärtom öka den. En sådan ekonomisk politik kunde mycket väl ha kombinerats med konkreta politiska åtgärder för att återuppliva proletariats egenaktivitet och ge sovjetdemokratien ett verkligt innehåll. Statsapparaten kunde förvisso ha skiljts från partiapparaten, och den senare kunde fått in nytt friskt blod från arbetarklassen och ungdomen. Kommunistiska internationals kunde likaså ha fortsatt att arbeta för att gynna den proletära revolutionens seger efterhand som revolutionära situationer uppstod i det ena landet efter det andra. En sådan kedja av faktorer skulle ha inneburit att Stalin och stalinismen aldrig hade uppstått, och inte heller Sovjetunionens degenerering och Hitlers seger – kanske inte ens Andra världskriget. Det som ägde rum var inte en oundviklig följd av det sovjetiska proletariats svaghet omedelbart efter inbördeskriget.

Under sin sista strid anade Lenin de flesta av dessa möjliga faror, men han hade inte tillgång till det enda verktyg som kunde hjälpt honom att segra, nämligen ett leninistiskt parti som var uppgiften vuxet. Hans organisationsteori visade sig återigen vara riktig, men denna gång i negativ mening: utan ett revolutionärt förtruppparti kan inte proletariatet fullgöra någon av sina grundläggande historiska uppgifter, inte ens uppgiften att förhindra en byråkratisk degenerering av sin egen stat.

Varför var bolsjevikpartiet 1923 inte längre detta revolutionära parti? Den grundläggande sociala förklaringen är otvivelaktigt partiapparats sammansmältning med statsapparaten – det vill säga att partiet omvandlades till ett uttryck för byråkrats speciella intressen istället för att uttrycka proletariatets allmänna intressen – och att skiktet av avancerade arbetare försvann. Men till detta måste vi lägga en subjektiv faktor av avgörande betydelse. De bolsjevikiska kadrens hade skolats under en period och för en frågeställning där bara en mycket liten del ägnades ”yrkesriskerna” som Christian Rakovskij så talande uttryckte det. Arbetarstatens byråkratisering var ett nytt problem som uppstod för första gången i historien. När arbetarklassen och dess partier ställs inför nya historiska problem så uppstår det oundvikligen skiktningar och omgrupperingar inom partierna. Bolsjevikpartiets tragedi var att bara en minoritet av ledarna och kadrens insåg hur allvarlig faran var i början av 20-talet. Bolsjevikpartiets storhet – och det säger en hel del om vilken anmärkningsvärd marxistisk skola det var – visade sig i det faktum att huvuddelen av ledarna så småningom blev medveten om vad som hade gått fel, om än försent och var och en för sig.

Liebman ställer frågan: bidrog åtgärderna 1920-21 – förbudet mot andra sovjetpartier (i huvudsak mensjevikerna och anarkisterna) och därefter undertryckandet av rätten att bilda fraktioner i bolsjevikpartiet självt – till en process som ledde till att sovjetdemokratien fullständigt kvävdes, och – vilket är samma sak – att ett maktmonopol samlades i byråkrats händer? Om vi med ”bidra” menar ”i viss mån underlätta” så skulle en övertygad leninist idag vara tvungen att svara ett tveklöst: ja. Trotskij's historiska slutsats av dessa erfarenheter var i alla fall att kräva rätten att bilda olika sovjetpartier, och han förkunnade att förbudet mot fraktioner bara kan leda till att den inre partidemokratien stryps. Även om han tänkte sig dessa förslag i en framtid, och aldrig var villig att uttryckligen fördöma de åtgärder som han själv hade hjälpt till att införa 1920-21, så är denna skillnad i hur han uttryckte sina idéer mot slutet av hans liv så liten att slutsatsen blir oundviklig, åtminstone vad gäller förbudet mot fraktioner.¹⁶

16 I en artikel från 15 juli 1939, som ägnas det centriska franska partiet PSOP, skrev Trotskij: ”Var och en som förbjuder fraktioner likviderar därmed partidemokratien och tar ett första steg mot en totalitär regim... Det är sant att bolsjevikpartiet förbjöd fraktioner vid den tionde partikongressen i mars 1921, en period av dödlig fara. Man kan diskutera om det var rätt eller fel. Den fortsatta händelseutvecklingen har hursomhelst visat att förbudet fungerade som en av startpunkterna för partiets förfall. Idag gör byråkrats begreppet 'fraktion' till ett spöke, så att partiet varken får tänka eller andas. På så sätt skapades den diktatoriska regim som dödade bolsjevismen.” (**Writings of Leon Trotsky, 1938-1939**, New York: Merit Publishers, sid 130-31.)

Men det är en sak att säga att Lenin och Trotskij gjorde fel 1920-21 och en helt annan att hävda att de genom att vidta dessa alldeles särskilda åtgärder (som till stor del var oundvikliga, och vars konsekvenser *på den tiden* var omöjliga att förutsäga) orsakade hela den efterföljande raden av händelser. Ty, låt oss upprepa, trots vad som hände 1920-21, så hade en politisk återhämtning varit lättare att få till stånd efter 1923 eftersom den grundläggande objektiva orsaken i form av "ebb-perioden" hade upphört. 1920-21 var proletariet fortfarande fullständigt i upplösning – numeriskt, ekonomiskt och socialt. 1923 hade återhämtningen inletts med kraft, och om partiet medvetet hade ingripit så kunde den ha fullföljts.

Vilket grundläggande misstag gjorde de bolsjevikiska ledarna 1920-21? Genom att Liebman inte sätter kategorin "byråkrati" i centrum för sin analys, så kan han inte besvara denna fråga med tillräcklig klarhet. Lenins och Trotskij's misstag 1920-21 var att de missbedömde det relativa allvaret hos de olika faror som hotade det utmattade sovjetiska samhället efter inbördeskriget. Partiledarna trodde att den viktigaste omedelbara faran var att de småborgerliga och mellanborgerliga elementen, som hade stärkts av den Nya ekonomiska politiken, skulle utnyttja sin ökade sociala och materiella makt. Det var därför Lenin förkunnade att man skulle skärpa disciplinen och sluta leden medan man slog till reträtt på den ekonomiska fronten.

Det var ingen inbillad fara han pekade på, och Trotskij gjorde en likartad bedömning. Men de överdrev den omedelbara risken: och missförstod framförallt de optimala förhållandena för att bekämpa den. Med vår nuvarande kunskap om den efterföljande händelseutvecklingen inser vi att den allvarligaste omedelbara fara som hotade det sovjetiska samhället och sovjetstaten på den tiden var en avpolitisering och passivering av proletariet. Det *både* underlättade en byråkratisk degenerering av maktapparaten och ökade risken för ett återupprättande av kapitalismen, och gjorde i nödfall att denna fara bara kunde bemötas med ett administrativt förtryck – med andra ord en våldsam tvångskollektivisering av jordbruket, denna för det sovjetiska folket så katastrofala händelse.

Jag är helt övertygad om att Lenin hade ändrat sina uppfattningar redan i slutet av 1921, och 1922 såg han definitivt saker och ting annorlunda. Han hade redan insett att byråkratin hade blivit Fiende nummer 1 som till varje pris måste slås tillbaka, och att kampen för sovjetdemokrati var en trängande nödvändighet. Och om den stora majoriteten av partiets ledare inte följde honom så berodde inte det på misstagen 1920-21 utan på de tidigare nämnda sociala och politiska faktorerna.

I slutet av sin bok försöker Liebman ge en kortfattad definition av stalinismen. Det är bokens största besvikelse, där så att säga alla de brister som jag har försökt påvisa sammanfaller. Stalinism sägs vara leninism som har förvanskats av nationalism, leninism plus administrativt tyranni och byråkratisk terror, leninism minus dialektik.¹⁷ Det är samma sak som att säga att socialism är liberalism minus tro på privategendom eller att kommunism är socialdemokratisk reformism plus revolutionär övertygelse och energi...

Att tankeströmningar hänger samman i tiden (inklusive en stor andel motsatser och övergående i varandra) rättfärdigar på inget sätt sådana oförsvarliga uttalanden. Att, på grundval av att det inte *fullständigt* saknas samband mellan 1920-21 och 1936, säga att Sovjetunionens övergång till en byråkratisk diktatur bara är en växelverkan mellan politiska begrepp, idéer och praktik, är att blunda för utvecklingens *avgörande samhälleliga inriktning* (som faktiskt var en blodig politisk kontrarevolution) och inte lyckas se *motsättningen* mellan kontinuitet och bristande samband i den omvandling som ägde rum.

Nej, stalinismen är inte "leninism minus dialektik". Leninismen är en teori och praktik för proletarietets revolutionära erövring och utövning av makten under den imperialistiska epoken. Eftersom leninismen först förverkligades i ett underutvecklat land, under ytterst ogynnsamma omständigheter, fördärvades av många brister, led av brist på föregångare och historiska

17 Liebman, *op cit*, sid 357.

erfarenheter, och drogs ner av en del misstag, så utgör den inte, och utgjorde i sin grundares ögon heller aldrig någon ”modell” för vad arbetarnas makt borde vara, överallt och alltid. På grundval av de historiska erfarenheterna kan vi idag bättre än 1917 definiera de institutionella, ekonomiska, politiska och kulturella villkor som krävs för att proletariatet i största möjliga utsträckning ska kunna behålla den direkta maktutövningen.

Stalinismen däremot är en ideologi för ett privilegierat byråkratiskt skikt vars själva existens kräver att proletariatet utesluts från den direkta makten. Oavsett hur kontinuerlig den historiska processen må vara, så är på detta område bristen på sammanhang total. Den viktigaste bristen i Liebman's bok är att han inte klart säger det.

(Översättning: Göran Källqvist)